

Коновальчук І.М. Методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту // // Українська полоністика. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018 Вип. 15. – С. 130-138.

Наукове періодичне видання "Українська полоністика" внесено до переліку науково-фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата педагогічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.16. № 241).

Журнал внесено до бібліографічних баз даних Index Copernicus International, Ulrich's Periodicals Directory, Citefactor, Google Scholar.

УДК [378.015.31:17.022.1]:821

Інна Коновальчук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

inna.konovalchuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9391-3786

Методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту

У статті обґрунтовано доцільність і можливості міждисциплінарного, системного, інтегративного, технологічного, задачного, компетентнісного методологічних підходів у вирішенні проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту.

Встановлено, що комплексність методологічних засад сприятиме синтезу знань та дозволяє встановити цілісність та взаємозалежність всіх складових такої підготовки. Використання ресурсів та інструментарію визначених підходів уможливило розробку моделі й технології підготовки студентів до означеного виду професійної діяльності.

Ключові слова: *методологія, методологічний підхід, міждисциплінарний підхід, системний підхід, інтегративний підхід, технологічний підхід, задачний підхід, компетентнісний підхід.*

Актуальність та стан розробки проблеми. Для реалізації принципів дитиноцентризму та педагогіки партнерства в Новій українській школі необхідна цілеспрямована підготовка нової генерації вчителів, готових до організації конструктивної міжособистісної взаємодії з батьками та дітьми. В професійному стандарті "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" здатність до надання допомоги, порад і рекомендацій батькам, налагодження ефективної комунікації з ними, забезпечення педагогічного супроводу виховання дитини в родині визначено однією з ключових фахових компетентностей випускників закладу вищої освіти [11]. Проектування програм їх підготовки має здійснюватися на засадах комплексу наукових підходів.

У наукових працях концептуальні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів обґрунтовано з позицій міждисциплінарного (Р. Акофф, В. П. Андрущенко, В. В. Василькова, В. Г. Кремень, Н. В. Кропотова,

С. П. Курдюмов, Т. Левовицький, О. Ю. Маркова, П. Ю. Саух), системного (В. Г. Афанасьєв, С. У. Гончаренко, Н. В. Гузій, М. С. Каган, В. П. Кузьмін, А. К. Маркова, О. М. Семиног, В. О. Якунін та ін.), синергетичного (А. В. Євтодюк, О. В. Вознюк, О. М. Князева, В. А. Кушнір, В. С. Лугай, О. В. Чалий, М. О. Федорова, Г. Хакен), аксіологічного (Г. П. Васянович, І. А. Зязюн, Л. І. Коханович, О. В. Сухомлинська, Д. В. Чернілевський), акмеологічного (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна С. С. Пальчевський, Г. С. Сазоненко), задачного (Г. О. Балл, І. А. Зязюн, О. А. Дубасенюк), технологічного (В. П. Безпалько, І. М. Дичківська, О. М. Пехота, Г. К. Селевко) та інших підходів.

Наукові підходи виступають методологічним підґрунтям для визначення цілей, відбору змісту, розробки технологій та методів підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності в цілому чи окремих її видів.

Разом з тим, аналіз наукових досліджень та практичних розробок з проблеми підготовки вчителів до міжособистісної взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту між ними свідчить, що досить часто спроби її вирішення здійснюються на емпіричному рівні без належного теоретико-методологічного обґрунтування. Вважаємо, що складність і різноманітність чинників, що визначають результативність такої підготовки, обумовлює необхідність їх всебічного дискурсу з позицій комплексу загальнонаукових підходів.

Мета статі полягає у виборі та обґрунтуванні евристичних можливостей методологічних підходів у розробці та реалізації процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Методологія – це система концептуальних теоретичних положень, що визначає структуру, принципи побудови, логіку організації, способи, форми й методи дослідження педагогічних явищ і процесів. На рівні праксеології методологія виступає орієнтиром для удосконалення практики навчально-виховного процесу на основі нових методологічно орієнтованих знань. З позиції методологічної функції теорія виступає засобом досягнення нового знання у всіх його проявах. На її базі формуються різноманітні методи, способи і прийоми дослідження педагогічної діяльності [8, с. 5]. У змістовому наповненні методології виокремлюють наукові підходи, які спрямовують процес дослідження з позицій певних теоретичних концепцій, ідей, закономірностей, принципів, а також визначають в їх рамках способи, методи, правила розв'язання наукових проблем чи перетворення практики.

Сучасна система педагогічної освіти характеризується зв'язками з різними соціальними та науковими сферами, тому вирішення проблем підготовки майбутніх учителів до вирішення конфліктів дітей з батьками можливе через проведення комплексних міждисциплінарних досліджень. Основним методологічним принципом міждисциплінарного дискурсу є необхідність виходу при аналізі педагогічних явищ та процесів на метатеоретичний рівень, що дозволяє уникнути притаманних обмежень способів їх опису з позицій монодисциплінарної парадигми. Міждисциплінарність у сучасній науці пов'язана зі здатністю всебічно підходити до аналізу задач і дозволяє вивчати те, що неможливо побачити, сприйняти в межах однієї наукової дисципліни з її специфічними об'єктом, предметом і методами дослідження [9, с. 22]. При міждисциплінарному підході обґрунтування нових концепцій і змісту педагогічної освіти відбувається на основі міжнаукової конвергенції та інтеграції знань, виходячи за межі суто педагогічних теорій.

Евристичні ресурси міждисциплінарного підходу дозволяють при постановці проблем підготовки вчителів і пошуку способів їх вирішення синтезувати наукові знання з філософії, соціології, психології, педагогіки, конфліктології та інших наукових галузей. У результаті узагальнення та конкретизації міждисциплінарних знань відповідно до предмету дослідження, виявлення змістових, логічних, функціональних зв'язків між ними є можливість створення цілісної системи наукових уявлень про сутність та особливості конфліктів дітей молодшого шкільного віку з батьками та підготовку вчителів до їх вирішення. Значущість міждисциплінарного рівня знань полягає у взаємодоповненні різних методологічних підходів, теорій і технологій при побудові моделі процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту.

Розкриття цілісності процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту потребує застосування системного підходу. Д. В. Чернілевський зазначає, що в межах системного підходу кожен конкретну науку, діяльність, об'єкт можна розглядати як певну систему, яка має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру [12, с. 171].

Системний підхід визнаний методологічною основою при дослідженні та конструюванні складних педагогічних систем, що мають ієрархічну структуру елементів, існуючі взаємозв'язки між якими забезпечують її цілісність. До основних завдань нашого дослідження, що потребують застосування принципів системного підходу, відносимо: обґрунтувати з теми наукового пошуку терміносистему понять, провести структурно-функціональний аналіз процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту, встановити зв'язки між компонентами цієї підготовки, з'ясувати її місце в загальній системі формування готовності вчителів до професійної діяльності, визначити вихідні засади розробки системних моделей й технологій підготовки студентів до означеної діяльності.

Основоположним у системному підході є принцип цілісності. Згідно з ним системність процесу підготовки студентів залежить від його розробленості на всіх структурних рівнях: теоретико-методологічному, цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному. Принцип ієрархічності в системному підході устанавлює взаємозалежність і діалектичну єдність процесу формування готовності студентів до означеного виду діяльності з іншими складовими їх професійно-педагогічної підготовки.

Системний підхід орієнтує педагога на розкриття цілісності конфлікту як явища, насамперед на пошук у ньому всіх основних багатопланових типів зв'язків і поєднання їх у єдину цілісну теоретично обґрунтовану картину. Це різнобічно й глибоко відображає реальні педагогічні конфлікти і є підґрунтям для організації їх профілактики [1, с. 68]. Виходячи з цих позицій, формування готовності майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту необхідно розглядати як систему, що інтегрує теоретичну, практичну та особистісну складові їх підготовки.

Інтегративний підхід передбачає проектування змісту підготовки майбутніх учителів на основі моделі структури їх педагогічної діяльності у вирішенні конфліктів дітей з батьками. Формування фахових компетентностей вчителя як інтегративних якостей його особистості відбувається засобами інтегративного змісту освіти. Інтеграція змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту здійснюється за принципом метапредметності знань, їх синтезу, цілісності, надсумативної єдності.

У контексті інтегративного підходу О. А. Дубасенюк переведення модульних характеристик фахівця на мову змісту освіти розглядає як першу процедуру переходу від моделі професійної педагогічної діяльності вчителя до моделі його підготовки. Цю процедуру називають розгорткою модулів за елементами [6, с. 146]. При роботі з батьками, в яких виникли проблеми у взаємовідносинах з дітьми, вчителю необхідні знання з вікової та педагогічної психології, конфліктології, педагогіки та інших навчальних дисциплін. Навчальні плани підготовки студентів спеціальності "Початкова освіта" складаються за предметним принципом. Така диференціація не сприяє формуванню в майбутніх учителів цілісного уявлення про причини виникнення конфліктів дітей молодшого шкільного віку з батьками та способи їх вирішення. Міждисциплінарний підхід уможливує подолання недоліків предметної побудови навчального процесу, встановлення міжпредметних зв'язків та системності у визначенні змісту підготовки студентів. Тому при аналізі й структуризації змісту навчальних програм психолого-педагогічних дисциплін необхідно виявити, а при відсутності включити до них теми, які розкривають особливості конфліктів молодших школярів з батьками та способи роботи вчителя з їх попередження чи вирішення. Для систематизації підготовки студентів до означеного виду діяльності доцільним також вважається розробка та впровадження окремого інтегративного спецкурсу, в якому будуть узагальнені теоретичні знання та практичні розробки, що необхідні вчителю у роботі з батьками й дітьми в ситуації конфлікту між ними.

Реалізація інтегративного змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту здійснюється через вибір адекватних форм, методів і засобів навчання. Проблеми їх результативності вирішуються через наукові розробки й застосування педагогічних технологій. Їх сутність полягає у вивченні, розробленні та застосуванні принципів оптимізації навчальної діяльності на основі найновіших досягнень науки й техніки [4, с. 63]. Основними ознаками педагогічних технологій є: системність, цілеспрямованість, результативність, діагностичність, стандартизація, алгоритмічність, ефективність, керованість, відтворюваність.

Основним призначенням технологічного підходу в підготовці майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту є проектування науково обґрунтованих способів реалізації цілей навчання шляхом розроблення й деталізації його інструментальних аспектів. Технологія конкретизує закономірності й принципи підготовки студентів у вигляді норм, правил, послідовності етапів, необхідних організаційно-педагогічних умов, змісту процедур та операцій навчальної діяльності, виконання яких гарантує досягнення прогнозованих результатів.

Попри різні позиції у формулюванні поняття "педагогічна технологія" спільним в усіх визначеннях є: спрямованість педагогічної технології на підвищення ефективності навчального процесу на основі нових наукових досягнень; системність в організації педагогічного процесу, розроблення й деталізація його інструментальних аспектів; орієнтація на гарантоване досягнення запланованих результатів навчання; можливість надійного управління педагогічним процесом [8, с. 177–178].

На процесуальному рівні педагогічна технологія реалізується через комплекс навчальних квазіпрофесійних і навчально-професійних задач. Відповідно до задачного підходу підготовка майбутніх учителів здійснюється засобами контекстового навчання, в якому моделюються можливі ситуації конфліктів дітей з батьками, в процесі вирішення яких у студентів формується професійне

мислення, професійні цінності й мотиви, засвоюються професійні способи взаємодії.

Технологія поетапного управління навчальною діяльністю на основі моделювання педагогічних задач передбачає виконання студентами системи завдань. Останні характеризуються такими особливостями: 1) структура кожного завдання має бути дещо складнішою структури предметних знань і вмінь студентів з тим, щоб завдання виконували свою розвивальну, виховуючу і навчальну функції; 2) розроблені завдання мають бути взаємопов'язані, проблемні ситуації, що в них розв'язуються, поступово ускладнюються з урахуванням рівня знань та вмінь студентів; 3) розв'язування завдань здійснюється на вербальному й образному рівнях [6, с. 150].

Прогресивною концепцією підготовки вчителів провідний польський методолог з питань педагогічної освіти Т. Левовицький визнає таку, яка сприяє створенню проблемних ситуацій і розв'язуванню проблем. Ця концепція вимагає від учителів численних психологічних компетенцій, у тому числі властивостей особистості (наприклад, таких рис, як сприйняття проблем, налаштування на розв'язання проблем, відкритість на нову інформацію, відкритість на нові ситуації, гнучкість мислення та дій, а також здібності, які властиві інноваційному творчому мисленню) [10, с. 87].

Компетентнісний підхід І. А. Зязюн визначає методологічною основою модернізації сучасної освіти, зміни її предметно-знанневої парадигми на модель набуття особистістю цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, що належать до багатьох сфер культури й виконання різних соціальних ролей [7, с. 328]. Компетентнісний підхід також є методологічною основою розробки сучасних державних стандартів професійної освіти, зокрема підготовки вчителів початкових класів.

Основоположними для розуміння сутності та завдань компетентісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів є поняття "компетенція" і "компетентність". У Державному стандарті початкової загальної освіти ці терміни вживаються в контексті об'єктивної та суб'єктивної приналежності. Компетенція – це об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Компетентність – це володіння учнем компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до неї і до предмета діяльності. Компетентність трактується як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлень, що можуть цілісно реалізуватися на практиці [3]. Таким чином, компетентність є особистісною характеристикою в результаті засвоєння студентом у процесі професійної підготовки певної компетенції.

Конфліктологічна компетентність потрактована як професійно-особистісна здатність фахівця конструктивно управляти конфліктами та як його особистісна характеристика – особистісно-діяльнісна, когнітивна, емоційно-вольова, здатність до рефлексії та внутрішня потреба до саморегуляції, самовдосконалення професійної "Я-концепції", перетворювальної конфліктологічної діяльності з використанням досвіду [2, с. 7].

Система компетентісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів орієнтується на суб'єктивний індивідуальний досвід студента, його готовності до конструктивної взаємодії в конфліктних ситуаціях. Навчальна діяльність виступає джерелом розвитку в студентів суб'єктивного досвіду взаємодії у конфлікті, його коригування, удосконалення з позиції професійної спрямованості. Однак знання про особливості, причини конфліктів молодших школярів з батьками, способи їх вирішення стають необхідним компонентом конфліктологічної компетентності

вчителя лише тоді, коли вони включаються в систему його особистісного досвіду та професійних мотивів. Як майбутній педагог студент має розуміти, що його стратегія поведінки в конфліктній ситуації дитини з батьками обумовлена професійними функціями й необхідністю надати їм кваліфіковану допомогу в налагодженні конструктивної взаємодії. За компетентнісного підходу основною моделлю навчання стає продуктивна, пошуково-дослідницька діяльність студентів як спосіб освоєння досвіду вирішення різних організаційних задач, творчої діяльності, конструктивної взаємодії з іншими людьми. Ефективними для розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, освоєння ними конструктивних способів взаємодії з дітьми та батьками в ситуації конфлікту вважаються проектні, тренінгові та інтерактивні форми навчання, що моделюють реальну педагогічну діяльність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, застосування комплексу наукових підходів уможливорює різнобічний аналіз проблеми й удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту. Перспективи подальших досліджень полягають у реалізації евристичних ресурсів визначених наукових підходів при розробці моделі й технології формування готовності студентів до означеного виду діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Анцупов А. Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А. Я. Анцупов. – М. : Гуманит. изд; центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
2. Браніцька Т. Р. Теоретичні і методичні засади формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Т. Р. Браніцька. – Хмельницький, 2019. – 43 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти: – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Дубасенюк О. А. Наукові засади професійно-педагогічної підготовки студентів / О. А. Дубасенюк // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 15. – Ч. 1. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – С. 3–8.
6. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті інтегративного підходу / О. А. Дубасенюк // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Інтеграція системи безперервної освіти України в європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи – Вип. 468. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 143–153.
7. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
8. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / І. І. Коновальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 464 с.
9. Кропотова Н. В. Университет как пространство междисциплинарной коммуникации / Н. В. Кропотова // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / Мін-во освіти і

- науки України ; АПН України ; Нац. техн. ун-т «ХПІ». – Харків : НТУ ХПІ, 2008. – Вип. 18 (22). – С. 22–30.
10. Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів / Т. Левовицький. – Київ – Маріуполь : Видавництво «Рената», 2011. – 119 с.
11. Професійний стандарт "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/tsifri-i-fakti/1230-profesijnij-standart-vchitel-pochatkovikh-klasiv-zakladu-zagalnoji-serednoji-osviti>
12. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: Навч/ посібник: Вид. 2-ге, допов. / Д. В. Чернілевський, О. С. Антонова, Л. В. Барановська [та ін.]; за ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.

Inna Konovalchuk. Metodologiczne podejścia do przygotowania przyszłych nauczycieli szkół podstawowych do interakcji z rodzicami i dziećmi w sytuacji konfliktu

W artykule celowość możliwości i podstawa międzydiscyplinarnego, systemowego, integracyjnego, technologicznego, kompetencyjnego metodologicznych sposobów w rozwiązaniu problemów przygotowania przyszłych nauczycieli szkół podstawowych przedstawionych do współpracy z rodzicami i dziećmi w konfliktowych sytuacjach. Przyjęto, że jeśli metodologia zadań będzie kompleksowa to rozwinie syntezę poznań, wiedzy, co pozwoli na określenie całościowego i wzajemnej zależności wszystkich składowych takiego procesu nauczania. Wykorzystanie zasobów i instrumentów w tych metodach umożliwi przygotowanie modelu i technologii przygotowania studentów do określonego typu profesji.

Słowa kluczowe: *metodologia, podejście metodologiczne, podejście międzydiscyplinarne, podejście systemowe, podejście integracyjne, podejście technologiczne, podejście zadaniowe, podejście kompetencyjne.*

Inna Konovalchuk. Methodical approaches to preparation of future primary school teachers with parents and teachers in a conflict situation

In the article the importance and possibilities for system, integrative, technological, task, competence and methodological approaches in solving the problem of preparation of future primary school teachers to interaction with parents and children in a conflict situation. It has been distinguished, that complexity of methodological tasks will encourage synthesis of knowledge and will allow distinguishing unity and codependence of all ingredients of this preparation. Using the resource and instruments of the approaches determined will make development of a model and technology of preparation of students to specified type of activity possible.

Key words: *methodology, methodological approach, interdisciplinary approach, system approach, integrative approach, technological approach, task approach, competence approach.*